

Інклюзивність у дискурсах освіти та фізичної культури і спорту: національний вимір

УДК: 316.3[376+796.06]

В. Л. Маринич, І. О. Когут

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Резюме. Проаналізовано національне законодавство в освітній галузі та сфері фізичної культури і спорту про згадування термінів «інклюзивний», «інвалідність», «особи з особливими освітніми потребами», що дозволило вивчити нормативну обґрунтованість запровадження інклюзивного навчання і тренування. *Мета.* Обґрунтування перспектив впровадження інклюзивності в освіті та фізичній культурі і спорті в Україні шляхом аналізу національного законодавства. *Методи.* Аналіз науково-методичної літератури, матеріалів мережі Інтернет, документальних джерел; контент-аналіз. *Результати.* Встановлено, що на сьогодні в Україні у напрямі впровадження інклюзивного навчання відбувається поступова синхронізація з міжнародним законодавством. З 2016 р. значно розширилося коло осіб, до яких воно може застосовуватися, а саме: незалежно від статі, віку, місцезнаходження, бідності, інвалідності, національності, приналежності до корінних народів, мови, релігії, статусу мігранта або переміщеної особи, висловлювання сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, позбавлення волі, переконань та поглядів тощо. Для аналізу вітчизняної нормативно-правової бази, яка забезпечує впровадження інклюзивності в освіті та фізичній культурі і спорті, було проведено контент-аналіз, який пов'язав кожен з нормативно-правових актів освітньої сфери та галузі фізичної культури і спорту з кількістю визначених ключових слів. Визначено, що загалом освітні закони дозволяють ефективно впроваджувати інклюзивне освітнє середовище, проте на рівні вищої освіти існує необхідність внесення змін в законодавство для забезпечення рівних прав для всіх учасників освітнього процесу. В Законі України «Про фізичну культуру і спорт» відсутнє згадування термінів «інклюзивний» та «особи з особливими освітніми потребами», проте часто вживається термін «інвалідність», що свідчить про забезпечення умов для людей з інвалідністю та недостатній акцент на інклюзивне середовище.

Ключові слова: інклюзивність, спорт, освіта, фізична культура, законодавство, особи з особливими освітніми потребами, інвалідність.

Inclusiveness in the discourse of education, physical education, and sports: the national dimension

V. L. Marynych, I. O. Kogut

National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, Ukraine

Abstract. The national legislation in the field of education and in the field of physical education and sports was analyzed concerning the terms “inclusive”, “disability”, “persons with special educational needs” that made possible to study the normative legitimacy of the introduction of inclusive education and training. *Objective.* To substantiate the prospects for the introduction of inclusiveness in education, physical education, and sports in Ukraine, by analyzing national legislation. *Methods.* Analysis of scientific and methodological literature, information from the Internet and documentary sources; content analysis. *Results.* It was found that today in Ukraine, there is a gradual synchronization with the international legislation in the direction of implementation of inclusive education. Since 2016, the range of persons to whom it can be applied has significantly expanded, namely: regardless of gender, age, location, poverty, disability, nationality, belonging to indigenous peoples, language, religion, migrant or displaced person status, sexual orientation, gender identity, imprisonment, beliefs and views, etc. To analyze the national legal framework that ensures the introduction of inclusiveness in education, physical education, and sports, a content analysis was conducted, which linked each of the legal acts

on education, physical education, and sports with a number of identified keywords. It was determined that, in general, educational law allow for the effective implementation of an inclusive educational environment, but at the level of higher education there is a need to amend the legislation to ensure equal rights for all participants in the educational process. The Law of Ukraine "On physical education and sports" does not mention the terms "inclusive" and "persons with special educational needs", but the term "disability" is often used that indicates the provision of conditions for people with disabilities and insufficient emphasis on inclusive environment.

Keywords: inclusiveness, sports, education, physical education, legislation, persons with special educational needs, disability.

Постановка проблеми. Інклюзія, яка протягом кількох останніх років системно впроваджується в Україні, є незворотним цивілізаційним вибором і фундаментом для побудови інклюзивного суспільства [1]. Вона стає тим чинником, який впливає на внутрішній та зовнішній зміст діяльності організацій і установ, в тому числі освітніх. За даними дослідження [2], роботодавці стають на шлях інклюзії, розуміючи, що це робить їх компанію більш привабливою. І, як показує дослідження, установи з інклюзивною культурою організації навіть вдвічі поліпшують свої фінансові показники [3].

В Україні останнім часом системно впроваджується інклюзивна освіта. Основні перетворення відбулися у закладах середньої освіти, проте надзвичайно важливо забезпечити безперервність такої освіти на всіх рівнях за підтримки державних інститутцій та місцевих громад. Особливі освітні потреби дітей чи інвалідність не завжди пов'язані з діагнозами або захворюваннями. Так, у США 19 % населення визнано такими, що мають інвалідність, в Австралії – 18,5 %, в Україні – трохи більше 26 % [1]. На сьогодні нормативно врегульовано, що термін «діти з особливими освітніми потребами» не означає автоматично «діти з інвалідністю та/або порушеннями розвитку». Тепер інклюзивне навчання поширюється на дітей, які мають не лише інтелектуальні, функціональні, фізичні чи навчальні, а й соціоадаптаційні та соціокультурні особливі освітні потреби [4].

Таким чином, важливо дослідити, як національним законодавством унормована можливість організації інклюзивного навчання в закладах освіти та фізичної культури і спорту для забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами, всеохопних і наскрізних на всіх рівнях освіти, та забезпечення їхньої рухової активності з метою фізичного розвитку та ведення здорового способу життя.

Дослідження виконано на кафедрі професійного, неолімпійського та адаптивного спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021–

2025 рр. за темою 1.4. «Теоретико-методологічні засади розвитку професійного, неолімпійського та адаптивного спорту в Україні в умовах реформування сфери фізичної культури і спорту» (номер держреєстрації 0121U108294).

Мета дослідження – обґрунтування перспектив впровадження інклюзивності в освіті та фізичній культурі і спорті в Україні шляхом аналізу національного законодавства.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури та матеріалів мережі Інтернет, документальних джерел; контент-аналіз.

Результати дослідження. В процесі дослідження вивчалися визначені закони України. Здійснено кількісний аналіз, націлений на виявлення частоти окремих слів або словосполучень, що містяться у тексті. Повний перелік ключових слів включає також всі варіанти цих слів, а також випадки, коли слова входять у словосполучення. Контент-аналіз пов'язує кожен з проаналізованих законів з кількістю визначених ключових слів, які є в обраному для аналізу законі освітньої галузі та сфери фізичної культури і спорту.

У 2010 р. набула чинності ратифікована Конвенція про права осіб з інвалідністю, згідно з якою Україна визнала право осіб з інвалідністю на освіту без дискримінації й на підставі рівності можливостей. Для реалізації цього права держава взяла на себе зобов'язання забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях навчання протягом усього життя (стаття 24). Документом передбачено (стаття 30) також зобов'язання надати особам з інвалідністю можливість брати участь нарівні з іншими у спортивних заходах, зокрема у рамках шкільної системи; організувати спортивні заходи спеціально для осіб з інвалідністю, розвивати їх і брати в них участь; надати доступ до спортивних об'єктів, до послуг тих, хто займається організацією спортивних заходів [5].

На початку 2010-х років інклюзивна освіта не була закріплена законодавчо, а також її запровадження викликало значний супротив управлінської та педагогічної спільноти. Реально впровадити інклюзивну форму освіти розпочали в 2016 р.: було адаптовано законодавство, розроблялися відповідні законопроекти, почали вида-

ватися методичні посібники, програми навчання вчителів, впроваджувалися зміни на місцевому рівні тощо. Ініціатором і лобістом впровадження інклюзивної освіти стала перша леді Марина Порошенко: «Школа повинна стати інклюзивною, коли до неї звернулися батьки дитини, яка має особливі освітні проблеми. В школі мають облаштувати всі необхідні умови, аби дитина там навчалася: архітектурній безбар'єрності, розумне пристосування класних приміщень і адаптацію навчальної програми» [6]. Загалом за останні п'ять років з 2017 до 2021 р. досягнуто зростання: у понад 4,5 раза кількості учнів, охоплених інклюзивним навчанням; кількості інклюзивних класів – у 4,6 раза; кількості закладів загальної середньої освіти, в яких організовано інклюзивні класи, – у 2,7 раза; кількості асистентів учителя – у 6 разів; обсягів субвенції на надання підтримки особам із особливими освітніми потребами – у 2,4 раза [7].

Треба зазначити, що на початкових етапах трансформації законодавства інклюзивне навчання передбачалося для дітей з інвалідністю. Проте, на сьогодні відбувається поступова синхронізація з міжнародним законодавством, в якому «інклюзивність» розглядається як багатомірне поняття, яке включає право людини, принцип, засіб, процес і результат, здатні сприяти досягненню цілі соціальної інклюзивності. З 2016 р. значно розширилося коло осіб, до яких вона може застосовуватися. Це всі особистості, незалежно від статі, віку, місцезнаходження, бідності, інвалідності, національності, приналежності до корінних народів, мови, релігії, статусу мігранта або переміщеної особи, висловлювання сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, позбавлення волі, переконань та поглядів тощо [8].

Для аналізу нормативно-правової бази, яка забезпечує впровадження інклюзивності в освіті та фізичній культурі і спорті, було проведено контент-аналіз, що пов'язує кожен з нормативно-правових актів освітньої сфери та галузі фізичної культури і спорту з кількістю визначених ключових слів, а саме: «інклюзивний», «інвалідність», «особи з особливими освітніми потребами» (табл. 1).

Дискусія. Обґрунтуємо вибір Законів України для контент-аналізу. Згідно з Законом України «Про освіту» (стаття 10), визначено складники та рівні освіти, а саме: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта [9]. Тому для аналізу було обрано Закони України, які визначають правові,

ТАБЛИЦЯ 1 – Результати контент-аналізу нормативно-правових актів освітньої сфери та галузі фізичної культури і спорту

Документ	Кількість згадувань слів		
	«особи (діти) з особливими освітніми потребами»	«інклюзивний»	«інвалідність»
Закон України «Про освіту»	14	26	6
Закон України «Про дошкільну освіту»	24	10	1
Закон України «Про повну загальну середню освіту»	8	22	2
Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»	8	3	14
Закон України «Про фахову передвищу освіту»	3	3	8
Закон України «Про вищу освіту»	3	1	3
Закон України «Про позашкільну освіту»	4	7	6
Закон України «Про фізичну культуру і спорт»	0	0	71
Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року	0	2	14

організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку всіх перелічених рівнів освіти, крім освіти дорослих (законопроект знаходиться на громадському обговоренні).

Для сфери фізичної культури і спорту визначальним є Закон України «Про фізичну культуру і спорт», оскільки саме ним визначаються загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності та регулюються суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури і спорту. Також важливим документом, який визначає пріоритети державної політики та її удосконалення у сфері фізичної культури і спорту, є Стратегія розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року. Названі документи мають унормувувати питання щодо інклюзивності, що і будемо досліджувати.

Проаналізуємо зміст терміна «особи з особливими освітніми потребами» в досліджуваних нормативно-правових документах. В Законі України «Про освіту» особа з особливими освітніми потребами визначається як особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [9]. Це тлумачення співвідноситься з між-

народним законодавством. У цілому у всіх інших освітніх законах зазначене визначення переноситься в текст документів. Проте, в Законі України «Про дошкільну освіту» у цьому значенні вживається таке визначення, як «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації», тобто лише діти з інвалідністю [10]. В Законі України «Про вищу освіту» термін «особа з особливими освітніми потребами» вживається в значенні «особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти», що також свідчить про звужене тлумачення терміна [11].

В Законі України «Про фізичну культуру і спорт» такий термін не вживається [12], як і в Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 р. [13].

Розглянемо вживання терміна «інклюзивність» у досліджуваних законах. В Законі України «Про освіту» є терміни «інклюзивне навчання» та «інклюзивне освітнє середовище», які вживаються у такому значенні:

- інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;
- інклюзивне освітнє середовище — сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [9].

Законом визначені засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, а саме: забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами; забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування;

Законом України «Про дошкільну освіту» передбачено відкриття інклюзивних та/або спеціальних груп для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами, а в закладах повної середньої освіти можуть утворювати інклюзивні та/або спеціальні класи у порядку, визначеному законодавством [10]. В Законі України «Про повну загальну середню освіту» найбільш системно, серед рівнів освіти, окреслені:

- обов'язковість функціонування інклюзивних класів;
- взаємодія з інклюзивно-ресурсним центром, який надає комплексну психолого-педагогічну

оцінку розвитку дитини з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків;

- надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- створення безпечного, інклюзивного та цифрового освітнього середовища відповідно до вимог законодавства;
- відповідність будівель, споруд і приміщень закладів освіти та інклюзивно-ресурсних центрів вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами [14].

Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» визначено, що інклюзивне професійне (професійно-технічне) навчання — система освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок особами з особливими освітніми потребами, гарантованих державою [15]. Законами України «Про фахову передвищу освіту» [16] та «Про вищу освіту» [11] передбачено можливість створення спеціального навчально-реабілітаційного підрозділу, що створюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів фахової передвищої та вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної фахової передвищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності.

Законом України «Про позашкільну освіту» [17] передбачено можливість розвивати інклюзивне освітнє середовище у закладах позашкільної освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами; забезпечувати створення належних умов для здобуття позашкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання; за потреби утворювати інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб з особливими освітніми потребами.

В Законі України «Про фізичну культуру і спорт» немає жодної згадки про інклюзивне середовище та інклюзивне навчання і тренування [12]. В Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року передбачається розробка нових підходів до проведення занять з фізичної культури (виховання) у закладах освіти як органічної складової здорового способу життя, зокрема з урахуванням інклюзивності для осіб з інвалідністю; виховання спортивно орієнтованої молоді на олімпійських ідеалах та принципах соціальної інклюзивності [13]. Проте,

тлумачення «інклюзивності» передбачає лише боротьбу з гендерними стереотипами, расизмом у спорті, насильством у спорті та дискримінацією осіб з інвалідністю, а не врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до занять фізичним вихованням і спортом усіх його учасників.

Розглянемо зобов'язання держави щодо здобуття освіти на всіх рівнях. Серед категорій осіб, яким забезпечується право на освіту, є особи з інвалідністю, серед інших, незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак. Це визначається Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про фахову передвищу освіту». Закон України «Про дошкільну освіту» забезпечує доступну і безоплатну дошкільну освіту в державних і комунальних закладах дошкільної освіти дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням особливостей їх інтелектуального, соціального і фізичного розвитку у тій формі, яка для них є найбільш зручною та ефективною [9, 10, 14, 16].

Законом України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» визначаються зобов'язання держави створювати умови для здобуття професійної (професійно-технічної) освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечувати виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти [15].

В Законі України «Про вищу освіту» гарантується право на вищу освіту незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин [11]. Проте, в контексті прав не вживаються терміни «особа з особливими освітніми потребами» чи «особа з інвалідністю».

Законом України «Про позашкільну освіту» забезпечується захист прав вихованців, учнів і слухачів закладу позашкільної освіти та забезпечує організацію навчання і виховання неповнолітніх дітей із малозабезпечених та багатодітних сімей, дітей з інвалідністю, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, згідно із законодавством України; можливість дітям з інвалідністю здобувати позашкільну освіту безоплатно; функціонування фізкультурно-оздо-

ровчих клубів осіб з інвалідністю; за потреби створювати інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб з особливими освітніми потребами [17].

В Законі України «Про фізичну культуру і спорт» термін «інвалідність» вживається найбільше разів. Контекст пов'язаний зі спортом осіб з інвалідністю, фізкультурно-спортивною реабілітацією осіб з інвалідністю, забезпечення доступу осіб з інвалідністю до спортивних споруд. Серед показників стану розвитку фізичної культури і спорту зазначені:

- залучення осіб з інвалідністю до занять фізкультурно-спортивною реабілітацією;
- залучення дітей та молоді, у тому числі дітей та молоді з інвалідністю, до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах;
- створення умов для доступу осіб з інвалідністю до спортивних споруд.

Визначено, що метою паралімпійського і дефлімпійського руху в Україні є розвиток фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, поліпшення фізичного стану та суспільної інтеграції осіб з інвалідністю, організація і проведення заходів з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, участь національних збірних команд України у Паралімпійських і Дефлімпійських іграх, міжнародних спортивних змаганнях осіб з інвалідністю.

Також зазначено, що у закладах освіти заняття з фізкультурно-спортивною реабілітації учнів і студентів з інвалідністю є обов'язковими, їх періодичність та інтенсивність визначаються індивідуально, з урахуванням медичних рекомендацій [12].

Стратегією розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року серед стратегічних цілей реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту, яких планується досягнути, є:

- Україна – спортивна держава, що входить до країн-лідерів, де створено умови та можливості для ефективної підготовки спортсменів світового рівня, визначено важливість орієнтації, в тому числі на види спорту осіб з інвалідністю;
- доступність для кожної людини, зокрема осіб з інвалідністю, розгалуженої мережі спортивної інфраструктури світового рівня.

Напрямом «Фізично активна нація» визначаються основні цілі та завдання Стратегії:

- розробка нових підходів до проведення занять з фізичної культури (виховання) у закладах освіти як органічної складової здорового способу життя, зокрема з урахуванням інклюзивності для осіб з інвалідністю;
- залучення суб'єктів масового спорту та оздоровчого фітнесу до надання послуг з фіз-

культурно-спортивної реабілітації дітям, молоді та особам з інвалідністю, учасникам операції Об'єднаних сил на сході України з використанням засобів фізичної культури і спорту для забезпечення сприяння їх соціальної інтеграції.

Напрямом «Спортивна інфраструктура» передбачена стратегічна ціль: доступність для кожної людини, зокрема осіб з інвалідністю, розгалуженої мережі спортивної інфраструктури світового рівня [13].

Висновки. Аналіз національного законодавства в освітній галузі та сфері фізичної культури і спорту щодо згадування термінів «інклюзивний», «інвалідність», «особи з особливими освітніми потребами» дозволив вивчити нормативну обґрунтованість запровадження інклюзивного навчання і тренування. Визначено, що загалом освітні закони дозволяють ефективно впроваджувати інклюзивне освітнє середовище, проте на рівні вищої освіти існує необхідність внесення змін у законо-

давство для забезпечення рівних прав для всіх. У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» відсутнє згадування термінів «інклюзивний» та «особи з особливими освітніми потребами», проте найбільшу кількість разів вживається термін «інвалідність», що свідчить про забезпечення умов для людей з інвалідністю та недостатній акцент на інклюзивне середовище. Стратегічно для сфери фізичної культури і спорту в перспективі планується забезпечити розробку нових підходів до проведення занять з фізичного виховання з урахуванням інклюзивності, доступність для кожної людини до розгалуженої мережі спортивної інфраструктури світового рівня.

Перспективами впровадження інклюзивності в освіті, фізичній культурі і спорті в Україні має стати створення інклюзивного простору вищої освіти, запровадження та реалізація прав, принципів, засобів, процесів та результатів в інклюзивному середовищі фізичної культури і спорту.

Література

1. Онуфрик М. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly [Інтернет]. Про інклюзію, доступність, осіб з інвалідністю (і дітей, і дорослих) [About inclusion, accessibility, and people with disabilities (both children and adults)]; 26 груд. 2019 [цитовано 6 трав. 2022]. Доступно на: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/pro-inklyuziyu-dostupnist-osib-z-invalidnistyu-i-ditey-i-doroslih-334047_.html
2. «Делойт» в Україні [Інтернет]. Міжнародне дослідження Deloitte 2021 Human Capital Trends | «Делойт» в Україні [International study Deloitte 2021 Human Capital Trends]; [цитовано 6 трав. 2022]. Доступно на: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>
3. (Не)видимі пошукачі роботи [Інтернет]. (Не)видимі пошукачі роботи [(In)visible job seekers]; [цитовано 21 трав. 2022]. Доступно на: <https://day.kyiv.ua/uk/photo/nevydymy-poshukachi-roboty>
4. Онуфрик М. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly [Інтернет]. Уряд затвердив правила інклюзивного навчання у школах: тепер воно не тільки для дітей з інвалідністю [The government has approved policy for inclusive education in schools: now it is not just for children with disabilities]; 24 верес. 2021 [цитовано 15 трав. 2022]. Доступно на: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/urjad-zatverd-iv-pravila-inkljuzivnoho-navchannja-u-shkolakh-teper-vono-ne-tilki-dlja-ditej-z-invalidnistju-.html>
5. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї, Закон України № 1767-VI [On Ratification of the Convention on the rights of persons with disabilities and its Optional protocol, Law of Ukraine No. 1767-VI] [Інтернет], 16 груд. 2009 [цитовано 6 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text>
6. Свобода Р. Радіо Свобода [Інтернет]. Інклюзив на освіта в Україні: пояснює перша леді [Inclusive education in Ukraine: explains the first lady]; 22 січ. 2019 [цитовано 6 черв. 2022]. Доступно на: <https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-v-detalyah-inklyuzyvna-osvita-v-ukrayini/29722589.html>
7. Головна Міністерство освіти науки України [Інтернет]. Міністерство освіти і науки України – Статистичні дані [Statistics]; [цитовано 20 трав. 2022]. Доступно на: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
8. Маринич В, Когут І. Реалізація цілей сталого розвитку в дослідженні дефініції інклюзивності в дискурсах освіти та фізичної культури і спорту [Implementation of sustainable development goals in the study of the definition of inclusiveness in the discourses of education and physical culture and sports]. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022;1:117-127. DOI:10.32652/tmfvs.2020.1.117-127
9. Про освіту, Закон України № 2145-VIII [On Education, Law of Ukraine No. 2145-VIII] [Інтернет], 5 верес. 2017 [цитовано 6 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
10. Про дошкільну освіту, Закон України № 2628-III [On preschool education, Law of Ukraine No.2628-III] [Інтернет], 11 лип. 2001 [цитовано 6 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
11. Про вищу освіту, Закон України № 1556-VII [On higher education, Law of Ukraine No.1556-VII] [Інтернет], 1 лип. 2014 [цитовано 6 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
12. Про фізичну культуру і спорт, Закон України № 3808-XII [On Physical Culture and Sports, Law of Ukraine No. 3808-XII] [Інтернет], 24 груд.1993 [цитовано 6 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
13. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року, Постанова Кабінету Міністрів України № 1089 [On approval of the Strategy for the development of physical culture and sports for the period up to 2028, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No.1089] [Інтернет], 4 листоп. 2020 [цитовано 7 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-n#Text>
14. Про повну загальну середню освіту, Закон України № 463-IX [About complete general secondary education, Law of Ukraine No. 463-IX] [Інтернет], 16 січ. 2020 [цитовано 7 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
15. Про професійну (професійно-технічну) освіту, Закон України № 103/98-ВР [About vocational and technical education, Law of Ukraine No 103 / 98-VR] [Інтернет], 10 лют. 1998 [цитовано 7 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-vr#Text>
16. Про фахову передвищу освіту, Закон України № 2745-VIII [About professional prehigher education, Law of Ukraine No.2745-VIII] [Інтернет], 6 черв. 2019 [цитовано 7 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
17. Про позашкільну освіту, Закон України №1841-III [About out-of-school education, Law of Ukraine No.1841-III] [Інтернет], 22 черв. 2000 [цитовано 7 трав. 2022] (Україна). Доступно на: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>